

PREMIS DE LA MEMÒRIA A L'ESCOLA
2025
DIPUTACIÓ DE VALÈNCIA

*Àngela
Morant
Femenía:
memòries
latents en
veu de dona*

Autor: Miquel Català Morant
Tutor: Víctor Castillo Asensi

A la meua àvia Àngela,
pel seu coratge i la generositat de compartir la memòria.

Amb cada paraula, m'has regalat molt més que records:
m'has mostrat com la dignitat pot brollar en els gestos més humils
i com el silenci, sovint imposat, pot convertir-se en resistència viva.

Aquest treball és un homenatge a la teua vida i a la de tantes dones
que, com tu, van sostenir el món sense fer soroll,
amb amor, esforç i una força callada però profunda.

Gràcies per obrir la teua història,
i per ensenyar-me que la memòria és llavor i brúixola,
una forma de justícia que es transmet entre generacions.

Amb tot el meu afecte i admiració,
—Miquel Català Morant

Resum / Resumen / Abstract

Aquest treball parteix del testimoni oral d'Àngela Morant Femenía, una dona del món rural valencià, per recuperar la memòria silenciada de les dones que van viure entre la dictadura franquista i la transició democràtica. Mitjançant entrevistes, documents familiars i recursos multimèdia (codis QR amb fragments de veu), el projecte explora com la memòria personal pot connectar amb la història col·lectiva i reforçar la construcció d'una ciutadania crítica. Es tracta d'un exercici de justícia i reconeixement, que reivindica la resistència quotidiana, la solidaritat i el paper actiu de les dones en la defensa de la democràcia.

Paraules clau: memòria oral, dones rurals, resistència quotidiana, transició democràcia, educació crítica.

Este trabajo parte del testimonio oral de Ángela Morant Femenía, una mujer del ámbito rural valenciano, con el objetivo de recuperar la memoria silenciada de las mujeres que vivieron entre la dictadura franquista y la transición democrática. A través de entrevistas, documentos familiares y recursos multimedia (códigos QR con fragmentos de voz), el proyecto analiza cómo la memoria personal se vincula con la historia colectiva y fortalece la construcción de una ciudadanía crítica. Es un ejercicio de justicia y reconocimiento que reivindica la resistencia cotidiana, la solidaridad y el papel activo de las mujeres en la defensa de la democracia.

Palabras clave: memoria oral, mujeres rurales, resistencia quotidiana, transición democracia, educación crítica.

This project is based on the oral testimony of Ángela Morant Femenía, a woman from rural Valencia, aiming to recover the silenced memory of those who lived through Franco's dictatorship and the democratic transition. Through interviews, family archives and multimedia resources (such as QR codes with voice recordings), the research explores how personal memory connects with collective history and contributes to the formation of a critical, democratic citizenship. It is a tribute to everyday resistance, solidarity and the essential role of women in sustaining democracy. **Keywords:** oral memory, rural women, everyday resistance, democratic transition, critical education.

ÍNDIX DEL TREBALL

1. Introducció.....	5
1.1 Per què aquest títol?.....	5
1.2 Presentació del treball.....	7
1.3 Justificació i objectius.....	9
1.4 Metodologia emprada.....	10
1.4.1 Entrevista en profunditat.....	11
1.4.2 Fonts documentals i contextuals.....	11
1.4.3 Materials utilitzats.....	12
2. Marc històric i social.....	12
2.1 Una cronologia entre silencis i canvis.....	12
2.1.1 La dictadura franquista (1939–1975).....	13
2.1.2 La transició democràtica (1975-1982).....	16
3. La resistència a Palmera té nom de dona.....	22
3.1. Silencis pesants: la repressió moral de la postguerra.....	22
3.2. Desobeir el destí: estudiar, treballar, decidir.....	22
3.3. Vida a doble jornada: magatzem, casa i silenci.....	23
3.4. Del silenci a la veu: memòria, política i dignitat.....	24
4. El paper de les dones com a preservadores de la memòria.....	25
4.1 La transmissió oral: el fil invisible de la memòria femenina.....	25
4.2 Casa com espai de resistència íntima.....	26
4.3 Les àvies com a guardianes emocionals de la història.....	27
4.4 Perspectiva de gènere: de la invisibilització a l'empoderament.....	28
4.5 L'humor i la picaresca com a formes de resistència quotidiana.....	28
5. Connexió amb els valors de l'Estat de Dret i el sistema democràtic.....	29
6. Vinculació del projecte amb la Declaració Universal dels Drets Humans i els Objectius de Desenvolupament Sostenible (Agenda 2030).....	30

7. Conclusions.....	32
8. Bibliografia i fonts consultades.....	35

1. Introducció

1.1 Per què aquest títol?

“Àngela Morant Femenía: memòries latents en veu de dona” sintetitza l'essència profunda d'aquest treball: dignificar una veu que, malgrat dècades de silenci imposat, ha sabut resistir i transformar-se en memòria viva i compartida. Anomenar-la pel seu nom complet no és només una manera d'identificar-la, sinó un acte de reconeixement i homenatge: a ella, i també a tantes altres dones anònimes que, des de la discreció dels entorns rurals, són les veritables guardianes de la memòria familiar, històrica i col·lectiva.

La veu d'Àngela és coratge i memòria alhora. No es tracta d'un coratge èpic ni sorollós, sinó d'una valentia serena, la de qui s'atreveix a parlar sense embuts i recordar després d'anys en què callar era l'única opció segura. La seua és una veu humil i pausada, però al mateix temps ferma i poderosa, capaç de posar paraules on abans només hi havia por, oblit i absència. La veu de les dones de poble ha estat històricament silenciada i marginada. Recuperar-la i situar-la al centre del relat a més de necessari és un acte de justícia històrica. En un context on les veus femenines, especialment les de l'àmbit rural, van ser sistemàticament esborrades dels relats oficials, donar-los espai i visibilitat és una forma de reparació i un compromís amb la veritat. Per fer-ho, cal sensibilitat, però també una determinació clara: restituir el lloc que els correspon en la nostra memòria col·lectiva.

L'actual situació d'Àngela, diagnosticada amb Degeneració Macular Associada a l'Edat (DMAE), amb una atrofia total en l'ull esquerre i parcial en el dret, aporta una nova capa simbòlica. Ja no veu com abans, però la seua mirada interior s'ha fet més lúcida, més intensa. I la seua veu, més clara i més necessària que mai. Allà on els ulls ja no arriben, la memòria i la paraula fan de guia. No veure no impedeix estimar, resistir ni recordar. Al contrari, la seua veu s'ha convertit en un espai de llum, en refugi de veritats que no caben als llibres, però que viuen en la transmissió oral i en la consciència dels qui sabem escoltar.

El seu coratge no crida, no busca protagonisme, tot i que el mereix. És fidel i constant, teixit amb la dignitat de qui ha viscut plenament i no vol deixar que el temps esborre el que realment importa. La seua memòria no és nostàlgia: és resistència. Una

resistència que vol fer perdurar entre els seus nets, una manera de defensar la vida viscuda, de construir futur des del passat, segons ella, “per evitar repetir els errors que ja vam viure”.

El terme “latent” al títol no és casual. Parla d’una memòria que, tot i haver estat silenciada, mai no ha desaparegut. Una memòria que roman viva, esperant ser escoltada, compartida, reconeguda. Una memòria que ha resistit dins les cases, les mirades i les paraules, de vegades no dites, però pensades. És latent perquè, mentre hi ha record viu, hi ha esperança. Mentre una sola veu siga capaç de trencar el silenci i compartir allò viscut, existeix la possibilitat que les noves generacions prenguem consciència del que va significar viure sota paràmetres de submissió, desigualtat i repressió.

Aquesta memòria persistent ens impulsa a conèixer el passat, no per viure ancorats, sinó per avançar, amb sentit i responsabilitat, cap al futur. És un fil que connecta passat i futur, una veu que parla no només del dolor i del silenci, sinó també de resistència, humanitat i dignitat. Per això, aquestes *memòries latents en veu de dona* no són només una evocació del passat, sinó una invitació al compromís present i a la responsabilitat col·lectiva perquè mai més s’impose el relat dels qui volen fer callar i oblidar.

Com assenyala la investigadora Agulló (2011):

“Durant dècades, moltes dones van ser les úniques transmissores de la memòria familiar i col·lectiva, resistint en silenci la desmemòria imposada pel règim.”

Aquest treball s’inscriu plenament en la convocatòria d’aquest premi: visibilitzar i reconèixer el paper actiu, resistent i imprescindible de dones com Àngela Morant Femenía en la construcció de la nostra memòria democràtica.

Preservar aquestes veus silenciades és clau per evitar la repetició de les injustícies del passat, però també és una eina fonamental per a l’educació sota valors democràtics i la participació activa dels joves en la defensa dels Drets Humans i la llibertat. I més ara, quan el creixement de les forces d’extrema dreta, tant a Espanya com a Europa, amenaça amb esborrar conquestes socials fonamentals. Per això, escoltar i reivindicar veus com la d’Àngela, es fa avui en dia, més necessari que mai.

1.2 Presentació del treball

Aquest treball naix d'un desig profundament personal i també col·lectiu: escoltar, aprendre i transmetre. Fer-ho des de l'admiració sincera per una trajectòria vital que ha deixat empremta, i des de la convicció que històries com aquesta —que sovint no arriben als llibres d'història— tenen una força reveladora quan es miren amb ulls atents i s'escolten amb el cor obert.

Àngela Morant Femenía, la meua àvia paterna, és la protagonista d'aquest relat. Una dona senzilla i extraordinària alhora, pionera involuntària en molts àmbits del seu poble, Palmera, un xicotet poble de la comarca de la Safor, situat entre Gandia i Oliva. El seu testimoni no és només una valuosa peça de la història familiar, sinó un significatiu fragment de la memòria col·lectiva que il·lumina aspectes fonamentals del passat i obri camins per al present. Un present que, des del seu relat, vol arribar als cors i les consciències dels qui venim darrere, tant els nets i netes adolescents, com la resta de la joventut que vivim desconnectats d'aquest llegat.

Nascuda el 2 de gener de 1946, Àngela va créixer òrfena de pare des dels 7 anys, en una Espanya marcada pel franquisme, on el silenci, la por i la resignació eren imposicions no escrites però profundament arrelades. Malgrat aquest context hostil, va obrir camins impensables per a una dona d'aquell temps: va ser la primera a treballar darrere la barra de l'únic bar/hostal del poble amb tan sols 14 anys; la primera de Palmera a estudiar Batxillerat elemental a Gandia, començant amb 13 anys; i també la primera dona a ocupar un càrrec públic com a regidora de la UCD en les primeres eleccions municipals democràtiques, celebrades el 3 d'abril de 1979 —ja mare de tres fills—, que, junt a la resta de companys de partit, tot homes, van guanyar per només tres vots.

Àngela va ser una de les primeres dones del poble en obtindre el permís de conduir, concretament el 28 de novembre de 1973, amb 27 anys. Des d'aquell moment, el seu cotxe es va convertir en molt més que un mitjà de transport: va esdevenir una eina de solidaritat al servei del veïnat. Exercia de taxista improvisada, sempre disposada a acompanyar veïns, veïnes i criatures que necessitaven desplaçar-se, especialment per motius mèdics, fent de l'ajuda mútua una pràctica quotidiana.

A més, durant 32 anys (1976–2008), Àngela va exercir com a corresponsal del Banc Popular des de casa seua, combinant aquesta responsabilitat amb un compromís profund i constant amb el teixit associatiu del poble. Va ser fundadora de l'Associació d'Ames de Casa de Palmera i en va assumir la presidència durant 21 anys, oferint un espai de trobada, aprenentatge i sonoritat per a moltes dones, sovint invisibilitzades.

En la darrera etapa de la seua vida laboral (1994-2008), per la manca de recursos econòmics, Àngela va treballar durant 14 anys com a dona de la neteja dels edificis públics de l'Ajuntament de Palmera. Un gest més del seu compromís silenciós però imprescindible amb la cura i el benestar col·lectiu.

Cada decisió, cada pas i cada gest que va fer va contribuir a transformar un entorn en què les dones sovint quedaven relegades a la invisibilitat. El seu exemple és un testimoni viu de resistència quotidiana, de lideratge comunitari i de memòria activa.

Però més enllà de les dades objectives, batega la memòria íntima i quotidiana: històries de ràdios clandestines, milicians amagats, disfresses per salvar vides. Relats que poden semblar senzills, però que revelen una profunda dignitat i una resistència silenciosa que mereixen ser coneguts més enllà dels tarongers que envolten el poble de Palmera. Aquest treball pretén convertir-se en una finestra oberta perquè la seua veu, i la de moltes altres com la seua, travesse els límits locals i arribe més lluny, amb tot el seu valor universal.

En aquest treball, a través del seu testimoni, explore el paper de la dona rural en la transmissió oral de la memòria històrica i reflexione sobre com aquestes veus han estat sistemàticament silenciades pels relats oficials. Aquest projecte és, per tant, una forma de reparació, de restitució, però també un acte d'amor: una manera de tornar la veu a aquelles dones que van callar —o van ser obligades a callar— durant massa temps.

Amb Àngela Morant Femenía com a eix central, aquest treball construeix un relat de vida que ens connecta amb un passat encara viu i latent, que ressona en el nostre present i que ens ajuda a mirar cap al futur amb consciència, arrelament i esperança. Una esperança que confia en la força d'una identitat cultural que cal projectar cap als espais formatius, que reivindica la veu de les dones, del poble i de la memòria, i que ens recorda que preservar el passat és també una forma de construir llibertat.

1.3 Justificació i objectius

La memòria històrica no és només un dret col·lectiu, és també una responsabilitat cívica i democràtica. En un present on l'oblit s'insinua com a estratègia i el revisionisme¹ guanya terreny en certs àmbits polítics i socials, recuperar les veus callades de dones com Àngela Morant Femenía esdevé una tasca urgent i imprescindible.

Aquest treball s'inscriu dins la convocatòria *Memòria a l'Escola 2025*, un projecte que promou la recuperació del passat democràtic i la dignificació de les persones que van patir repressió, a través de propostes educatives diverses. En aquesta edició, es posa especial èmfasi en el paper de les dones com a transmissores actives de memòria durant la Guerra Civil, la dictadura franquista i la transició.

La justificació d'aquest projecte parteix d'una convicció clara: cal rescatar les històries de les dones que, tot i viure en l'àmbit domèstic i rural, van sostenir —en silenci o en veu baixa— la memòria col·lectiva d'un país. Són vides grandioses que no apareixen als relats oficials, però que han deixat una empremta fonda en el teixit de la història local i familiar. Amb aquest treball, no només es vol reconstruir la trajectòria vital d'una d'aquestes dones, sinó també realitzar un gest de reparació simbòlica i d'agraïment cap a una generació que va resistir des de la quotidianitat, sense rebre mai el merescut reconeixement.

Objectius generals del treball:

- Recuperar i documentar la memòria oral d'Àngela Morant Femenía com exemple de dona resistent, activa i compromesa en temps de repressió i silenci.
- Donar veu a una dona silenciada, representant de tantes altres dones de pobles menuts, que han transmès la memòria des de la intimitat i l'anonimat.

¹ El revisionisme polític és una tendència o pràctica que consisteix a reinterpretar, modificar o qüestionar la versió oficial o establerta d'esdeveniments històrics, sovint amb la intenció de minimitzar, justificar o negar fets reconeguts, especialment en contextos polítics controvertits. En molts casos, el revisionisme polític busca alterar la percepció pública sobre períodes foscos, com règims autoritaris o genocidis, posant en dubte la veracitat de la història per interessos ideològics o polítics (Casas i Torrents, 2017).

- Reivindicar el valor de la memòria oral femenina com una forma de fortalesa i com una eina pedagògica i social per a les noves generacions.
- Visibilitzar el paper essencial de les dones rurals en la transmissió intergeneracional de la memòria històrica.
- Promoure una reflexió crítica sobre els mecanismes de repressió, els silencis heretats i les formes de resistència quotidiana durant el franquisme i la transició.
- Estimular l'esperit crític i investigador mitjançant el treball amb fonts orals, familiars i contextuals.
- Preservar i dignificar la memòria de les veus silenciades en un moment històric en què l'oblit institucional i la banalització de la història amenacen la consciència democràtica col·lectiva.

1.4 Metodologia emprada

Per a la realització d'aquest treball s'ha optat per una metodologia qualitativa, amb la memòria oral com a eix vertebrador i font principal d'informació. Aquesta s'ha complementat amb fonts escrites, visuals i documentals que s'esmenten a continuació.

S'ha escollit aquest enfocament perquè la veu d'Àngela a més de transmissora de dades, és també portadora d'emoció, de vivències sentides i d'una consciència crítica forjada en l'experiència. La metodologia oral permet una aproximació més humana i profunda a la història, i posa en valor allò que sovint resta als marges dels relats oficials.

Com a recurs innovador, la incorporació de codis QR per accedir als testimonis orals d'Àngela transcendeix la simple funcionalitat tecnològica: és un gest simbòlic que desafia el format tradicional del treball escrit i dona veu —en el sentit més literal— a les paraules. Aquesta eina permet que la memòria es manifeste en primera persona, amb la força intransferible del to, la cadència i l'emoció que cap text pot reproduir del tot. Escoltar-la no només enriqueix la lectura, sinó que l'humanitza, la fa més propera i transforma qui escolta el testimoni directe d'una experiència que travessa el paper. És, en definitiva, una manera de donar veu al silenci imposat durant dècades i d'obrir espais on la paraula viscuda recupere el seu lloc.

A més, aquest recurs promou una escolta activa i conscient, afavorint el respecte pel testimoni i el reconeixement de la memòria com una eina poderosa de transformació social i educativa. És mitjançant la paraula viva que la història pren forma, i és des d'aquesta escolta atenta que podem reconstruir el passat amb una mirada més honesta, crítica i arrelada a la realitat viscuda.

1.4.1 Entrevista en profunditat

S'ha dut a terme una entrevista semi-estructurada amb Àngela Morant Femenía, realitzada al llarg de diverses sessions en un entorn familiar i acollidor que afavoria la confiança i la llibertat expressiva. Aquestes converses han estat enregistrades, fet que ha permès recuperar una memòria viva, plena d'emocions, matisos i reflexions profundes.

El guió d'entrevista s'ha estructurat en blocs temàtics per tal de facilitar una narrativa ordenada i coherent. Els principals eixos abordats han estat: la infantesa i la postguerra, la vida quotidiana i els rols de gènere, l'educació i el món laboral, la repressió i les formes de resistència, la transició democràtica i, finalment, la transmissió de la memòria dins l'àmbit familiar.

Aquest enfocament ha permès no sols reconstruir fragments valuosos d'història personal i col·lectiva, sinó també posar en relleu la veu d'una dona que, des de la constància i la reivindicació, és un testimoni actiu del seu temps.

1.4.2 Fonts documentals i contextuals

- Obres d'historiadores com M.ª Carmen Agulló Díaz, especialitzada en el paper de les mestres republicanes i la transmissió femenina de la memòria.
 - Fonts locals i arxius familiars com fotografies.
 - Informació als arxius de l'Ajuntament de Palmera sobre la història política i social del poble.
 - Publicacions i articles per documentar el context històric-social.
- La publicació de Soler i Jordà (2018), Palmera, Geografia, Història i Patrimoni per entendre no només els esdeveniments polítics, sinó també com van afectar la vida quotidiana de les persones, especialment les dones i les comunitats rurals.

1.4.3. Materials utilitzats

- Gravadora del telèfon mòbil i quadern de camp per a les entrevistes.
- Fotografies.
- Programes *Canva* i *Youtube*.

2. Marc històric i social

2.1 Una cronologia entre silencis i canvis

Figura 1. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia efectuada a Àngela Morant Femenia durant l'entrevista i codi QR. Creació pròpia (2025).

Àngela Morant Femenia va nèixer el 2 de gener de 1946, i per tant, la seua vida transcorre entre dos períodes clau de la història recent de l'Estat espanyol: la dictadura franquista (1939–1975) i la transició democràtica (1975–1982). Aquest treball recull el seu testimoni com a veu viva d'aquests temps convulsos, viscuts des d'un poble menut com Palmera, on els grans canvis polítics tardaven en arribar, però deixaven una empremta fonda i persistent en la vida familiar, en els carrers i en la rutina més íntima de cada casa.

La veu d'Àngela ens obri una finestra a com la “gran Història” també requereix de la memòria que ha sabut resistir, mantenint-se viva com un fil tenaç que sosté la consciència de la vivència distinta a comunament coneguda i acceptada.

2.1.1. La dictadura franquista (1939–1975)

Després de la victòria del bàndol franquista en la Guerra Civil (1936–1939), es va instaurar una dictadura autoritària, centralista i repressiva encapçalada pel general Francisco Franco. El règim es va caracteritzar per una vulneració sistemàtica de les llibertats polítiques, culturals i socials. Al País Valencià, aquesta repressió es va traduir en la imposició del castellà com a llengua única, la censura, la vigilància constant i la persecució ideològica.

Les dones, com assenyala Agulló (2011), patiren una doble repressió: d'una banda, per la seua possible vinculació política o familiar amb la dissidència. D'altra, pel fet mateix de ser dones en una societat profundament patriarcal. Es va reduir el seu paper al de mares, esposes i cuidadores, limitant-los l'accés a l'educació, al treball i a la participació política.

A Palmera, com en tants altres pobles menuts de la Safor, aquesta repressió es va viure des del silenci, la por i la resignació. Moltes famílies patiren d'amagat: milicians ocults, homes que esquivaven “acudir a files”, emissores clandestines com *La Pirenaica*² escoltades en la intimitat, i dones que sostenien la llar, la memòria i una resistència emocional callada però ferma.

Figura 2. Fotomuntatge elaborat a partir d'una imatge de El Independiente de Granada.es i codi QR. Creació pròpia (2025).

² L'emissora clandestina Ràdio Espanya Independent va començar a emetre el 22 de juliol de 1941 des de Moscou, impulsada per Dolores Ibárruri, “la Passionaria”, i el poeta Rafael Alberti. Per evitar que els oients la perceberen com una veu llunyana, es va batejar popularment com “La Pirinenca”, creant la il·lusió que les emissions provenien de l'altra banda dels Pirineus. Va ser la pròpia Passionaria qui va afegir l'etiqueta “Estació Pirinenca” al nom oficial de l'emissora, alimentant aquest relat simbòlic que buscava escurçar la distància amb el públic de l'Estat espanyol. Aquest joc de noms i procedències es va convertir en un dels mites fundacionals de l'emissora, clau en la lluita informativa de l'exili comunista. El seu caràcter clandestí imposava el secret absolut: mai no es revelaria l'origen real des d'on arribava la seva veu —una veu que travessava fronteres i censures per mantenir viva la resistència (El Independiente de Granada, 2021).

Als anys cinquanta, tindre una ràdio a casa era un privilegi reservat a les famílies amb recursos econòmics; per a la majoria, era un luxe inassolible. A aquest fet es sumava, a més, que escoltar determinades emissores, especialment les prohibides, obligava a adoptar precaucions. El volum havia de mantenir-se molt baix per evitar que algun veí —potencial delator— escoltara el que no devia. Àngela ho recorda amb emoció: “la *Pirinaica* era una emissora prohibida i l’escoltaven després de tancar el forrellat de casa, quan ja havíem acabat de vendre tota la llet”. Aquelles emissions els permetien saber l’actualitat més fidel a la realitat que es vivia al país, ja que els mitjans nacionals estaven intervinguts pel règim dictatorial de Franco. Entre els records que el seu testimoni evoca amb més força es troba la cançó *Al Alba*, escrita per Luis Eduardo Aute, que Àngela identifica com un autèntic himne contra la pena de mort i, per extensió, una crítica valenta al franquisme. En el seu relat, s’emociona profundament mentre entona alguns versos, que avui continuen ressonant com un clam per la llibertat i la dignitat humana.

Figura 3. Fotomuntatge elaborat a partir de fotografies familiars, el pares (dreta) i sogres (esquerra) d'Àngela i codi QR. Creació pròpia (2025).

En aquest context va créixer Àngela Morant Femenía, òrfena de pare des dels set anys junt amb la seua germana, Pepa, de només tres anys i mig i va tindre que plantar cara als rols tradicionals de la dona per no viure empresonada en els codis socials de l'època.

El record de la guerra varia segons qui el conta. Àngela explica com sa mare es mostrava orgullosa d'haver estat al capdavant d'un taller de costura vinculat a la Secció Femenina del partit Falange Espanyola. En canvi, el relat de la seua àvia Angeleta transmet por i tensió: recorda que, mentre rentaven la roba al llavador del

poble, en sentir arribar “la Pava³”, tot Palmera fugia corrents cap al barranc per amagar-se fins que passava el perill i tornava, aparentment, la calma.

També evoca dues figures familiars amb posicionaments ben diferents. Son tio Batiste, conegut com el tio *Peluco*, va anar a lluitar amb els nacionals com a part de la *División Azul*: “va tornar parlant castellà, fet un artista”, comenta Àngela. En contrast, son tio Pepe, de l’Alqueria de la Comtessa, a qui descriu com “un covard”, es va amagar a la caseta de la via per evitar anar al front. El van descobrir perquè, com explica Àngela amb ironia, “era un fartó” i de nit pujava a la figuera de la caseta per atipar-se de figues. Va ser així com l’alcalde republicà de Palmera el va trobar. Però, en lloc de delatar-lo, va avisar la seua àvia perquè advertira el seu fill que canviara d’amagatall. “Era una bona persona”, diu Àngela. “Un altre, estant al lloc d’un alcalde dels ‘rojos’, no ho haguera fet.”

També rememora com son pare, a qui qualifica “com un altre covard”, es va disfressar de velleta per fugir de Palmera i arribar fins a Almoines, on vivia el seu pare. Allí es va amagar fins que, com diu ella, “la cosa es va aclarir una miqueta”, moment en què va poder tornar al poble.

Àngela també relata un episodi viscut pel seu sogre durant la guerra, quan un grup de veïns vinculats al bàndol republicà, amb pistola i encapçalats pel *tio Tarí*, van anar a sa casa amb la intenció de prendre-li el bou per sacrificar-lo i menjar-se’l. Davant aquella amenaça, ell no es va arrugar i els va plantar cara amb valentia. Segons Àngela, els va desafiar dient: “Aixina els teniu de xicotets... A veure qui passa el primer!”, fent referència, amb ironia popular, al coratge que els faltava. Aquella actitud decidida va fer efecte: li van prendre por i finalment se’n van anar sense l’animal.

Àngela recorda que no va començar el Batxillerat fins als tretze anys, una edat considerada tardana per a l’època, i que el va cursar a les Escolàpies de Gandia. L’esforç de sa mare per garantir-li una educació va ser possible gràcies al repartiment de les terres que va fer la seua àvia Pepa i als beneficis obtinguts d’una collita de taronges procedent d’aquell bancal. Amb els diners recaptats, van poder comprar-li

³ Durant la Guerra Civil espanyola (1936-1939), el terme “la pava” era el malnom popular amb què la població civil republicana es referia als bombardejos aeris nocturns —sobretot als realitzats per l’aviació feixista italiana i alemanya—, especialment a les bombes que queien lentament, fent un soroll característic mentre descendien. Molta gent recorda “quan sonava la pava” com el moment de córrer als refugis o d’ amagar-se.

l'uniforme i pagar-li la matrícula del Batxiller Elemental. Un gest que, en un context on l'educació de les dones era sovint ignorada, esdevé una mostra clara de resistència i aposta per l'emancipació femenina a través del saber.

Figura 4. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia familiar d'Àngela Morant amb sa tia Pepa i la seua cosina Pepita a la barra del bar, i codi QR. Creació pròpia (2025).

2.1.2. La transició democràtica (1975–1982)

Figura 5. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia familiar d'Àngela Morant en una cercavila amb la corporació municipal pel poble de Palmera, i codi QR. Creació pròpia (2025).

Els records d'Àngela evoquen episodis reveladors del final de la dictadura franquista i dels inicis de la transició democràtica al guanyar les primeres eleccions democràtiques al poble sota les sigles de la UCD. Rememora com l'alcalde d'aquells anys, Vicente Todolí Ortiz, juntament amb son pare, va llogar en un parell d'ocasions un camió per portar a València un grup de veïns vestits amb "la camisa blava i les fletxes falangistes", en motiu de les visites de Franco. Tanmateix, aquell mateix veí, després de perdre l'alcaldia per només tres vots en les primeres eleccions democràtiques del 3 d'abril de 1979, "es va canviar la jaqueta" i es va presentar com a candidat pel PSOE (Partit Socialista Obrer Espanyol). Pocs anys després, Àngela

recorda vivament com el va veure córrer cap a casa per desfer-se del carnet d'afiliat al PSOE durant el colp d'estat del 23 de febrer de 1981 (23F), “pel que poguera passar” si el colp haguera triomfat i hagueren anat a per ell per haver traït els antics ideals.

Figura 6. Fotomuntatge elaborat a partir d'una imatge de El País del 23F i codi QR. Creació pròpia (2025).

“Recorde —diu Àngela— que el tio Pepe, el forner, el pare de Nati Todolí, deia: ‘Si anàreu al barranc, veuríeu les tortades que han tirat. Al perdre les eleccions, tots aquells dolços que havien fet, van anar a parar al barranc... pues se'ls en va anar la gana.’” I afegeix amb ironia: “Ens miraven com els fesols de careta. Tot per tres vots.”

Aquella derrota electoral —continua— va ser “la primera galleda de la història per a Vicent, el que era alcalde”, que ja no tornaria mai més a l'Ajuntament. “Li vam llamar l'atenció” —assenyala, entre dents.

Àngela també rememora amb emoció i nervis el seu primer gran acte públic com a regidora: un Dijous Sant, el mateix dia que es van celebrar les confirmacions al poble. “Em tremolaven els genolls —diu—, i encara més quan vaig notar la burla d'alguns familiars i de part del veïnat.”

La tensió era tan gran que confessa: “Per haver guanyat democràticament les eleccions... no em parlava la meitat del poble.” Un testimoni que reflecteix clarament les resistències a l'acceptació del canvi i la dificultat d'exercir la política en clau femenina en aquell moment històric.

Aquella derrota electoral, segons Àngela, va marcar un punt d'inflexió en la trajectòria de Vicente Todolí Ortiz. El retrata com un home que havia acumulat diverses propietats construïdes de manera irregular —amb permisos agrícoles i connexions

elèctriques clandestines— i que, malgrat això, es negava a facilitar el subministrament d'electricitat a una jove parella amb tres fills que havia tornat de França per refer la seua vida al poble.

“Quan ell regava, tot el carrer es quedava sense aigua —recorda Àngela—, perquè havia instal·lat uns cadufets massa xicotets, que vam haver de desfer i tornar a fer quan vam entrar nosaltres [fent referència al Consistori com a regidors].”

Davant aquesta situació, el cunyat d'Àngela, José Carbó, li va plantar cara: *“Tot el que tu tens és il·legal, Vicent. Com pots negar l'aigua i la llum a una família amb tres criatures?”* Àngela, que gestionava la corresponsalia bancària a Palmera i coneixia bé la realitat d'aquesta família que retornava de França, també va intervenir i es va plantar i aleshores Vicent va dir: *“Feu el que vulgueu”*. Aquella confrontació, assegura, va ser definitiva: “Vicent es va alçar... i no va tornar mai més a l'Ajuntament.”

Amb la mort de Franco el 20 de novembre de 1975, es va encetar un procés de transició cap a un sistema democràtic. Tanmateix, aquest canvi no es va produir de manera homogènia: en molts entorns rurals, com Palmera, la transició es va viure amb més lentitud, condicionada pel pes de l'Església, la persistència dels poders locals hereus del franquisme i la continuïtat de molts silencis familiars.

Àngela recorda aquell moment amb una barreja d'alegria i alliberament: “Va ser com llevar-se un gran pes de damunt”, afirma. Per contra, el seu sogre li deia que “amb ell, referint-se a Franco, podien dormir amb la clau al pany i no passava res”, deixant entreveure la por a perdre un ordre que, tot i estar basat en la repressió, els resultava familiar i segur.

Les paraules d'Àngela revelen com, per a moltes dones com ella, la transició va suposar una esperança, tímida però profunda: una escletxa de llibertat després de dècades de silenci i submissió. En canvi, per a altres generacions, com la del seu sogre, aquell canvi despertava incertesa i recel davant la desaparició d'un sistema conegut, encara que opressiu.

Aquest relat posa en valor la necessitat de conservar una memòria plural i diversa d'aquella etapa per tal de comprendre amb major profunditat la complexitat d'un

període històric que, tot i el pas del temps, continua marcant les dinàmiques socials, polítiques i culturals del nostre present.

Figura 7. Fotomuntatge elaborat a partir d'una imatge de RTVE i codi QR. Creació pròpia (2025).

D'altra banda, Àngela relata amb detall els comentaris que el rector feia a sa mare quan la veia parlant amb algun xic, arribant fins i tot a insinuar-li que aquell no li agradava per a la seua filla. Àngela descriu el paper del rector com una font de “*molta opressió*”, evidenciant el control moral i social que l'Església exercia sobre la vida quotidiana, especialment sobre les dones, i la importància que sa mare atribuïa a l'opinió d'una figura tan autoritària com el clergat.

Ella mateixa recorda com, pel fet d'ajudar al bar de la seua àvia Pepa, s'estalviava d'anar els diumenges a la “novena⁴” de les 15 h dedicada a la Mare de Déu, una mena de “*bula*” que la lliurava d'una obligació que considera imposada i que, casualment o no, coincidia amb l'hora del cine. Entre rialles, diu que ho feien “*adrede*” per impedir que les joves gaudiren d'un espai d'oci.

També fa memòria del rector que va promoure la construcció de l'església nova, D. Fernando, qui —segons Àngela— es va envoltar de les figures més influents del poble: l'alcalde, el jutge de pau i els *Frasquets*, propietaris d'una empresa amb gran poder local. Però es reafirma dient: “*qui manava era el retor*”.

A més, denuncia com es controlava la presència femenina a l'església: les dones estaven obligades a cobrir-se el cap amb vel i a portar mànigues, encara que fora

⁴ La novena es feia amb missa i pregàries especials, i tenia un valor social i religiós important.

superposades amb unes gometes per damunt del vestit. Si no ho feien, directament les feien fora de l'església.

Àngela també posa en qüestió el cas de D. Facundo Muñoz, qui va exercir com a alcalde de Palmera durant quaranta anys, i que era l'avi de l'actual alcalde de Ròtova, Jordi Puig Muñoz. Ho assenyala com un exemple clar del vincle intergeneracional en la representació institucional, una pràctica habitual en molts pobles, on els càrrecs públics semblen, sovint, passar-se com si foren una herència familiar més.

Figura 8. Fotomuntatge elaborat a partir de fotografies familiars d'Àngela Morant i la seua germana, Pepa Morant i codi QR. Creació pròpia (2025).

Amb una població de menys de 500 habitants, Àngela recorda com, durant els 32 anys com a corresponsal del Banc Popular —des de 1976 fins al 2008— va viure en primera persona l'hostilitat que li van mostrar alguns/es veïns/es del poble quan es va presentar com a candidata a les primeres eleccions democràtiques municipals de 1979. En aquell moment, moltes persones van deixar de parlar-li i es van molestar, especialment recorda a la família de les *Putxaques* i Carmen Calafat, qui fins i tot va retirar la seua llibreta d'estalvis de la corresponsalia del poble, a càrrec d'Àngela, per traslladar-la a La Font d'en Carròs, on residia el seu nebot, a mode de revenja. Aquest canvi es va produir quan el veïnat es va assabentar que Àngela es presentava a la llista de la UCD (Unió de Centre Democràtic).

Més endavant, a causa de conflictes interns i la pèrdua de suport, la UCD es va dissoldre el 1983, per aquest motiu en la següent legislatura Àngela es va presentar de nou a les eleccions, juntament amb la resta de companys, però per l'Agrupació Independent de Palmera (1983-1987).

Durant la seua tasca com a corresponsal del Banc Popular, Àngela rebia una comissió insignificant a mode de retribució. A més, allargava les Lletres de Canvi -modificant la data de venciment, permetent més temps per efectuar el pagament- de dues empreses emblemàtiques del poble, Innhoga i Pedro Llobel, on, en ambdues empreses, Àngela també treballava com a dona de neteja. Recorda amb satisfacció com, el representant de zona del banc li portava, cada cert temps, la comissió obtinguda a la caseta de la via, on estiuaven, contribuint així a l'economia familiar. També comenta que un treballador del Banc Popular, de cognom Pardo, valorava molt la feina de totes les corresponsalies rurals i, una vegada a l'any, els convidava a dinar una *mariscada*, en senyal d'agraïment. En canvi, quan ell va marxar, van deixar de rebre fins i tot un simple cafè.

Paral·lelament, al País Valencià, la transició es va veure impulsada per un intens moviment veïnal, cultural i feminista que defensava la llengua pròpia, els drets socials i l'autogovern. En pobles com Palmera, les primeres eleccions municipals, celebrades el 3 d'abril de 1979, van obrir espais inèdits per a la participació de les dones. És en aquest context que Àngela Morant Femenía es converteix en una figura pionera, accedint al consistori com a regidora per la UCD i mantenint-se en el càrrec durant dues legislatures, entre abril de 1979 i maig de 1983. Després de deixar la regidoria, va continuar activa i va impulsar iniciatives com la fundació de l'Associació d'Ames de Casa. La seua trajectòria reflecteix el pas de la invisibilitat a la participació pública en un entorn encara marcat per les inèrcies del franquisme.

Figura 9. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia familiar corresponent a les primeres dones de l'Associació Ames de casa de Palmera" i codi QR. Creació pròpia (2025).

Aquest recorregut històric ens permet entendre millor el context en què es desenvolupa la vida d'Àngela Morant Femenía i, ahora, el valor de la seua memòria.

La seua veu no sols ens parla d'una experiència personal, sinó que ens convida a reflexionar sobre el paper fonamental de les dones en la resistència quotidiana, la transmissió de la memòria i la construcció de la democràcia en discursos com el que va pronunciar el Dia de la Dona celebrat a Beniflà l'any 2021, en el que va defensar que “el dia de la dona és un dia per a la dona, no un dia per alçar-se matí per deixar-se fet el dinar per a l'home ni tindre casa al punt i l'ordre per a poder anar a celebrar el 8 de març”

3. La resistència a Palmera té nom de dona

3.1. Silencis pesants: la repressió moral de la postguerra

Després de la Guerra Civil, Palmera —com tants altres pobles del País Valencià— es va veure immers en una repressió silenciosa però profunda. No hi havia afusellaments al carrer, però sí una atmosfera d'humiliació, control i por. Els vençuts eren marcats, vigilats i condemnats a la marginalitat social.

Àngela Morant recorda, amb dolor, l'afusellament de Gonzalo Serra, l'alcalde republicà del poble, un xic “que no sabia dir que no a res”. Avui, un monòlit al cementeri preserva la seua memòria. Segons Josep Lluís Pitarch (2005), la dictadura va bastir un sistema de submissió basat en la por i la delació, especialment actiu a l'àmbit rural. La memòria republicana es va conservar entre murmurs, mirades esquives i converses dins les cases.

3.2. Desobeir el destí: estudiar, treballar, decidir

Les dones del franquisme foren educades per ser silencioses, obedients i submises, relegades a estar a casa. Agulló (2011) assenyala que moltes no van poder accedir a espais com l'educació o la política, però es van convertir en “educadores de resistència” dins de casa, transmetent dignitat i valors de manera silenciosa.

Però algunes —com Àngela— van qüestionar aquest destí. En una època en què la majoria de xiques encaminaven la vida cap al matrimoni o el convent, ella va estudiar Batxillerat a Gandia: “Jo, que anava a estudiar i era l'única dona”.

Àngela va ser pionera: va treballar darrere la barra d'un bar, va obrir una delegació bancària i, més endavant, va accedir a la política municipal. Però res va ser fàcil. Va

rebre pressions per deixar els estudis, crítiques per desviar-se del rol tradicional, i retrets quan va assumir un càrrec públic: “No vaig estar molt acceptada”, reconeix. Quan li van proposar formar part d’un grup polític local en les primeres eleccions democràtiques de l’any 1979, ho va acceptar conscient de la controvèrsia: “Vaig anar en bandereta”. I no van tardar en arribar comentaris dolents, inclús procedents de pobles veïns com l’Alqueria de la Comtessa, on una veïna va dir sobre ella: “Mira si li agraden els homes, que s’ha posat a l’Ajuntament amb sis homes i ella sola”, i en Palmera, el seu poble, també, molta enveja.

Figura 10. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia efectuada a Àngela Morant Femenía durant l'entrevista i codi QR. Creació pròpia (2025).

3.3. Vida a doble jornada: magatzem, casa i silenci

La vida quotidiana de les dones de Palmera als anys cinquanta i seixanta es definia pel treball invisible i la doble jornada. El poble tenia fins a tres magatzems de taronja, on moltes dones treballaven de sol a sol. A més, havien de cuidar la casa, fer el sopar i tenir cura de tota la família. “Totes treballaven, però quan arribaven a casa encara estaven tots esperant que la mare fera el sopar... i encara, calla... calla i no digues res”.

Figura 11. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia efectuada a Àngela Morant Femenía durant l'entrevista i codi QR. Creació pròpia (2025).

Aquesta manca de reconeixement també es reflecteix en les tensions familiars. Àngela relata la història de Lolita, que després d'un mes treballant, va tornar tard a casa després d'una llarga jornada de treball, però contenta per mostrar el jornal que havia guanyat. El seu home, Paco, li va respondre: "Ara menjarem llonganissa crua i xec". La resposta simbolitza el menyspreu cap a l'esforç femení i el desconeixement del treball domèstic com a feina essencial.

Tot i això, moltes dones buscaven espais d'expressió dins els marges del règim: aprenien a bordar, participaven en activitats religioses o musicals, i compartien coneixements en cercles informals. Morcillo (2000) assenyala que la dona franquista era un símbol ideològic privat de veu, però moltes resistiren des del quotidià, des del silenci.

3.4. Del silenci a la veu: memòria, política i dignitat

El franquisme imposava una feminitat basada en la submissió i la religió. Però moltes dones com Àngela van transformar la por en acció. Va ser l'única i primera dona regidora del poble i fundadora de l'Associació d'Ames de Casa de Palmera, un espai que oferia molt més que activitats: creava xarxa, reconeixement i autoestima col·lectiva.

La repressió social també es manifestava en forma d'insults, burles i falses acusacions. Les seues experiències també reflecteixen la duresa amb la que es vivia la transició a la democràcia a nivell local, tal i com recorda el seu testimoni burlant-se d'ella un Dijous Sant.

Figura 12. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia familiar efectuada a Àngela Morant Femenia el seu primer Dijous Sant com a regidora, junt amb Isidoro Muñoz Català i codi QR. Creació pròpia (2025).

Àngela rememora com els seus fills eren insultats al carrer: els deien “fascistes”, una paraula que ni tan sols ells entenien. A un dels seus fills li van trencar en dues parts la bicicleta, i a l’altre, li van passar per damunt dels peus mentre esperava assegut al portal de casa. “Per a què volies clavar-te ahí dins?” (referint-se al seu càrrec com a regidora), li recriminaven. Amb pena, també recorda els comentaris maliciosos d’alguns veïns que, en només un any i mig com a tresorera municipal, la van acusar —sense fonament— d’haver-se comprat un apartament amb diners públics, semblant sospites injustes sobre la seua integritat.

Figura 13. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia familiar efectuada a Àngela Morant Femenia en la processó del Crist com a regidora i codi QR. Creació pròpia (2025).

Però tot i això, no es va rendir. Àngela representa la veu d’una generació que va passar del silenci a la paraula, de l’ombra a la memòria. Àngela, amb fermesa assegura: “Tot per tres vots”. Com recorda Agulló (2020), “la resistència femenina era íntima, quotidiana i sovint invisible, però fonamental”. Una resistència que no s’escrivía en llibres, sinó en gestos, mirades i silencis carregats de dignitat.

4. El paper de les dones com a preservadores de la memòria

4.1 La transmissió oral: el fil invisible de la memòria femenina

En contextos marcats pel silenci institucional i la por, la transmissió oral va esdevindre la principal forma de preservar la memòria democràtica i col·lectiva. Les dones — mares, àvies, besàvies, ties— han sigut les principals arxiveres d’aquesta memòria, especialment en comunitats rurals i pobles menuts com Palmera.

Segons Agulló (2011), “les dones han sigut les arxiveres orals de la memòria silenciada”, teixint relats intergeneracionals a través de converses quotidianes,

històries familiars, dites i narracions compartides. Aquest patrimoni oral, ignorat durant dècades per la historiografia oficial, és en realitat una forma de resistència política i cultural.

Figura 14. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia familiar efectuada a Àngela Morant Femenía en les monges de l'Alqueria de la Comtessa i codi QR. Creació pròpia (2025).

Com sosté Morant (2001): “les dones no han sigut meres espectadores de la història, sinó subjectes actius que han contribuït, des de la intimitat, a preservar allò que no es podia contar”. Així ho expressa també Ortega López (2015): “El fil de la memòria oral femenina ens ha permès reescriure una part de la història des de baix, des de la veu de les silenciades.”

En el cas d'Àngela Morant, la seua veu es converteix en testimoni viu d'aquesta transmissió: gestos, refranys, anècdotes i silencis han mantingut viva una memòria que, d'altra manera, hauria sigut esborrada.

4.2 Casa com espai de resistència íntima

Sota el franquisme, casa estava considerada un espai de reproducció del model tradicional femení. Tanmateix, per a moltes dones, la vida domèstica va esdevindre un escenari discret de resistència i de defensa de valors democràtics.

Morant (2006) remarca que “la família va ser el lloc on es mantingueren vives actituds democràtiques i valors oposats al règim, encara que de forma amagada”. Àngela Morant ho exemplifica amb el seu propi testimoni: una dona que, tot i ser mare de tres fills, es va obrir camí en la política i en l'activisme local. El seu home, Miquel Català, com recorda amb emoció, “mai es va oposar a res”, fet clau per poder avançar en un context social advers.

Les dificultats van començar ben aviat. Quan Àngela volia estudiar per ser mestra, sa mare es va oposar. L'argument era la por al que hi havia “fora del poble”, com li va dir sa mare a D. Tomàs. Fins i tot va demanar feina per a la seua filla als germans Frasquet, propietaris de varies empreses al poble, per evitar que seguirà estudiant. Tot i això, Àngela va resistir: va aprendre mecanografia i va acabar treballant com a secretària en l'any 1946 quan comptava en 18 anys.

En casar-se als 21 anys i parir el primer fill amb 22 anys, la seua voluntat de canvi no es va apagar. Les seues decisions personals i professionals —trencant amb el rol tradicional de dona— són una mostra de resistència quotidiana i afirmació de llibertat.

4.3 Les àvies com a guardianes emocionals de la història

Les dones grans —les àvies-, com podem nomenar afectuosament, han sigut les portadores silencioses però determinants de la memòria col·lectiva. No només han transmès records, sinó també emocions, pors, dolors i esperances.

Aguado (2019) ho resumeix amb contundència: “Sense les àvies, la memòria democràtica no hauria sobreviscut. Elles han sigut el pont entre el silenci imposat i la paraula recuperada.” Aquesta funció implica una gran càrrega emocional i responsabilitat, que sovint ha sigut assumida sense triar-ho.

La memòria de les dones grans és “emocionada, però no menys rigorosa” (Agulló, 2020). El relat d'Àngela, ple d'anècdotes sobre el dol pel seu pare mort amb només 39 anys, les tensions amb sa mare, o la vida al bar amb sa tia Pepa, conforma una cadena de memòria afectiva que transmet molt més que dades: transmet sentit, context, emoció i resistència.

Les seues paraules, sovint acompanyades d'humor o ironia, humanitzen la història i l'allunyen de l'abstracció, mostrant com es vivia la repressió en carn pròpia i des dels marges.

Figura 15. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia familiar efectuada a Àngela Morant Femenía (a la dreta), sa mare (al centre), i la seua germana Pepa Morant (a l'esquerra) i codi QR. Creació pròpia (2025).

4.4 Perspectiva de gènere: de la invisibilització a l'empoderament

Des d'una mirada feminista, cal reconèixer la invisibilització sistemàtica de les dones en els relats oficials. No obstant això, com afirma Ortega (2015), “la invisibilització a més absència de noms, també és desconexió amb la memòria col·lectiva”. Per això, rescatar les veus femenines és una tasca de justícia històrica.

Àngela Morant és un exemple paradigmàtic: treballadora, activista i compromesa, va ser l'única regidora a l'Ajuntament en els inicis de la democràcia, va fundar l'Associació d'Ames de Casa i es va enfrontar a les crítiques, les burles i les sospites pel simple fet de participar en la vida pública.

Tot i això, mai va renunciar a la seua veu. Recorda com un dia van anar a buscar-la i li tocaren el timbre: “Volem formar una llista per a les eleccions municipals i hem pensat amb tu”, li digueren. I ella, amb consciència, va acceptar: “Però vaig anar en bandereta”-expressió que popularment significa estar en boca de tothom-. Aquell gest de compromís polític es va transformar en rebuig i enveja. Però no la va aturar.

Com destaca Agulló (2020), “la resistència femenina es transmetia per vies orals, a través de relats, gestos i silencis plens de sentit”. Àngela és part d'aquesta genealogia de dones que van preservar la democràcia abans que aquesta existira.

4.5 L'humor i la picaresca com a formes de resistència quotidiana

El relat d'Àngela està impregnat d'humor, ironia i una gran expressivitat, recursos que actuen com a estratègies de resistència emocional davant les dificultats viscudes. Lluny del victimisme, la seua mirada vital i lúcida permet dignificar l'experiència pròpia

i transmetre-la amb força i autenticitat. Recorda amb afecte el seu pas per darrere la barra de l'únic bar del poble, un espai de relacions i aprenentatges, i parla sense rancúnia del fet de no haver-lo pogut conservar quan sa tia el va posar a la venda. "No tinc remordiment de res de lo viscut", afirma, amb una serenitat que reflecteix una actitud valenta i reconciliada amb el passat.

Figura 16. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia familiar efectuada a Àngela Morant Femenía i al seu cosí Juanito en la barra del bar i codi QR. Creació pròpia (2025).

5. Connexió amb els valors de l'Estat de Dret i el sistema democràtic

Aquest treball posa en relleu com la recuperació de la memòria històrica, especialment des de la perspectiva femenina i rural, contribueix a enfortir els fonaments d'un Estat de Dret i una democràcia real i inclusiva. El testimoni d'Àngela Morant, com a dona treballadora i activista local, reflecteix els valors democràtics des d'una vivència quotidiana, sovint ignorada per la historiografia oficial.

Els valors com la llibertat d'expressió, la igualtat davant la llei, la participació ciutadana o la justícia social estan presents de forma implícita en el seu relat. El fet que patira repressió i silenci institucional i social per parlar o simplement posicionar-se, exemplifica les mancances d'un règim autoritari que negava drets fonamentals. En contrast, la seua participació en els primers governs democràtics municipals demostra un compromís actiu amb la reconstrucció d'un sistema democràtic basat en la participació, la solidaritat i la dignitat de les persones.

Tal com defensa Paul Ricoeur a *La mémoire, l'histoire, l'oubli* (2004), "la memòria és un acte d'honestedat amb el passat i un compromís amb el futur". En aquest sentit, escoltar veus com la d'Àngela és un acte profundament democràtic i necessari per enfortir una societat basada en l'Estat de Dret.

Amb el seu testimoni sincer i compromès, la seua veu no només ens obri una finestra a la història local de la posguerra, sino que esdevé una peça clau en la construcció i preservació de la memòria col·lectiva del poble de Palmera. Com a dona treballadora i activista, Àngela desafia l'oblit: transforma l'experiència personal en memòria compartida, fa pública la paraula amagada i dignifica allò que durant dècades va romandre en silenci. La seua veu ressona amb força, convertint-se en una eina de justícia i reconeixement que també il·lustra una pedagogia de la democràcia fonamentada en la justícia, la igualtat i la participació activa.

6. Vinculació amb la Declaració Universal dels Drets Humans i els Objectius de Desenvolupament Sostenible (Agenda 2030)

El projecte connecta profundament amb la Declaració Universal dels Drets Humans (DDHH) de 1948, especialment amb els següents articles:

- Article 1: "Tots els éssers humans naixen lliures i iguals en dignitat i drets."
- Article 19: "Tothom té dret a la llibertat d'opinió i d'expressió."
- Article 27: "Tothom té dret a participar lliurement en la vida cultural de la comunitat."

Donar veu a una dona anònima, silenciada per la dictadura i pel masclisme estructural, és un acte de restitució de drets i dignitat. El testimoni d'Àngela representa l'exercici ple d'aquests drets, que li foren negats durant dècades.

Simultàniament, el treball s'alinea amb diversos Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS) de l'Agenda 2030 de Nacions Unides, especialment:

- **ODS 4 – Educació de qualitat:** promovent una educació crítica, basada en la memòria, el pensament reflexiu i el coneixement del passat recent.
- **ODS 5 – Igualtat de gènere:** donant visibilitat a l'experiència de vida d'una dona del món rural, trencant el silenci històric imposat a les dones en societats patriarcal.
- **ODS 10 – Reducció de les desigualtats:** mitjançant el reconeixement de veus invisibilitzades i la inclusió de relats marginals dins la narrativa col·lectiva.

- **ODS 16 – Pau, justícia i institucions sòlides:** contribuint a la memòria democràtica, al reconeixement de drets vulnerats durant el franquisme i la construcció d'una cultura de pau basada en la veritat i la reparació.

A través del testimoni oral d'Àngela Morant, aquest treball evidencia que la defensa dels Drets Humans i el desenvolupament sostenible no són només polítiques globals, sinó que comencen amb accions locals concretes: escoltar, recollir i compartir històries de vida. I és precisament en aquestes històries on es fonamenta una cultura democràtica arrelada en la memòria, el respecte i la justícia. Amb aquesta recerca, es demostra que la defensa dels Drets Humans és una qüestió de política internacional com també una responsabilitat quotidiana que comença per escoltar, preservar i compartir les històries que han sigut silenciades. En aquest sentit, Àngela Morant representa una vida digna de ser recordada i una veu pedagògica i transformadora per a les noves generacions.

Figura 17. Fotomuntatge elaborat a partir d'una fotografia efectuada a Àngela Morant Femenía durant l'entrevista i codi QR. Creació pròpia (2025).

7. Conclusions

Aquest treball ha resultat, per a mi, una experiència profunda i transformadora, tant a nivell personal com acadèmic i familiar. M'ha permès descobrir en primera persona que la història no és només allò que apareix als llibres, sinó sobretot la suma de veus silenciades que, com la de la meua àvia Àngela, han teixit el nostre present amb resistència constant, compromís i dignitat.

La seua història ens recorda que la democràcia no es funda només des de les institucions, sinó que es construeix dia a dia des de la vida i l'acció de les persones. El seu relat evidencia que la voluntat de canvi pot mantenir-se viva fins i tot en els contextos més adversos, i que el treball, l'estudi, la cura i el compromís cívic són formes profundes i imprescindibles de resistència quotidiana. Aquests gestos donen sentit a la democràcia i en són el fonament viu. En l'actual conjuntura política, aquestes paraules prenen una rellevància encara més gran, especialment en un moment en què el govern del Regne Unit ha anunciat una proposta de llei per reduir l'edat mínima per votar als 16 anys (RTVE, 2025). Aquesta iniciativa obre un debat sobre la participació activa de les noves generacions i reforça la necessitat d'una memòria democràtica que les connecte amb el passat per construir un futur més conscient i compromès.

La memòria, per tant, a més a més d'un record del passat, és una eina viva que ens ajuda a comprendre el present i projectar un futur més just. Tal com assenyalen Mir García (2019) i Agulló Díaz (2011), la memòria és fonamental per construir una ciutadania crítica, conscient i compromesa amb els Drets Humans. Preservar i transmetre aquestes experiències és una manera de fer front als discursos negacionistes i revisionistes que posen en risc la convivència democràtica.

En un moment en què els discursos d'extrema dreta qüestionen i ataquen les lleis de memòria, recuperar i fer visibles veus com la d'Àngela és un acte tant polític com pedagògic indispensable. Tal i com recentment ha destacat "El País" (març 2025), la memòria no pot ser neutral: ha d'incomodar-nos, fer-nos pensar i despertar en nosaltres una responsabilitat col·lectiva.

Un dels aspectes més rellevants d'aquest treball ha sigut visibilitzar la veu de les dones rurals, especialment les de pobles menuts com Palmera, que han estat

doblement silenciades per raons de gènere i territorialitat. Aquestes dones van resistir la dictadura i també van sostenir comunitats senceres, transmetent valors fonamentals com la solidaritat, la dignitat i la capacitat de resistència.

Darrere de cada testimoni, com el d'Àngela, s'amaga una part essencial del nostre patrimoni històric i cultural. Reconèixer i valorar aquestes veus no és només una qüestió de justícia històrica, sinó també un compromís amb el futur, especialment en un context de despoblament rural, on preservar la memòria és també defensar els territoris i la seua identitat.

És per això que la preservació de la memòria històrica no pot quedar relegada exclusivament a les institucions. Ha de formar part de l'educació, dels mitjans de comunicació, de la cultura i de les polítiques públiques. Cal escoltar i donar espai als testimonis, crear vincles intergeneracionals i reivindicar el vot i la participació política com a expressions actives d'una memòria viva i compromesa. En paraules de Gutiérrez (2024), "la memòria democràtica és la millor vacuna contra el feixisme".

Com continuar preservant la memòria històrica en el context actual: reptes i oportunitats

Ens trobem en un moment polític complex, tant a Espanya com a Europa, on els discursos d'extrema dreta — sovint negacionistes i revisionistes — posen en perill la memòria històrica i també els valors fonamentals que sostenen la democràcia. Moviments que relativitzen el franquisme o proposen "passar pàgina" contribueixen a crear una desmemòria que és especialment perillosa per a les noves generacions com la meua, que no han viscut de primera mà aquells episodis.

En aquest escenari, preservar la memòria esdevé una acció urgent i necessària per defensar la llibertat, la igualtat i la dignitat humana. Escoltar testimonis com el d'Àngela Morant, que ens apropen la realitat silenciada de la repressió, és fonamental per mantenir viu aquest compromís. La memòria ha de travessar els àmbits educatius, culturals i mediàtics, i no quedar reduïda a una commemoració simbòlica: ha de ser un espai viu de reflexió crítica, que incomode i que provoqe preguntes.

Una de les eines més poderoses per preservar aquesta memòria és integrar-la activament en l'educació formal, donant veu a protagonistes que no apareixen als

llibres de la “gran Història”. És imprescindible fomentar arxius orals locals i impulsar projectes de recuperació de la memòria popular que connecten generacions, perquè els joves puguem escoltar de primera mà les experiències dels més GRANS.

Preservar la memòria també requereix polítiques públiques valentes que protegeixen els Drets Humans i combaten el feixisme i qualsevol forma de discriminació. Tal com assenyala Gutiérrez (2024), la memòria democràtica i l'educació en Drets Humans són les millors garanties per evitar que les generacions futures repetisquen els errors del passat i perquè participen activament en la construcció d'una societat més lliure, justa i plural.

Aquest compromís és més necessari que mai en un context on el creixement de l'extrema dreta a Europa, segons informacions recents (El País, març 2025), propaga discursos que trivialitzen les víctimes dels règims autoritaris i qüestionen les lleis de memòria històrica. Per això, preservar la memòria és una forma activa de resistència contra la banalització del passat i un escut imprescindible per protegir els valors de l'Estat de Dret i la democràcia.

Finalment, aquest treball posa en relleu la importància de donar veu a dones i col·lectius que han estat històricament invisibilitzats, com les dones rurals, silenciades per la repressió i el masclisme estructural. Aquestes veus són essencials per comprendre la història real i per construir una memòria més plural, justa i amb perspectiva de gènere. Recuperar aquests testimonis és un acte de justícia i un compromís per decidir quin futur volem construir.

8. Bibliografia i fonts consultades

Agulló Díaz, M.ª C. (2011). *Mestres valencianes republicanes. La veu silenciada de l'escola*. Publicacions de la Universitat de València.

Agulló Díaz, M.ª C. (2020). *Educadoras en tiempos de silencio. Mujeres, educación y dictadura*. Tirant lo Blanch.

Aguado, A. (2019). *Mujeres, política y memoria democrática*. Universitat de València.

Casas i Torrents, Jordi (2017). *El revisionisme històric: història i política*. Editorial UOC.

El Independiente de Granada. (2021, 1 d'abril). *Radio Pirenaica, la voz del exilio comunista*. *El Independiente de Granada*. Recuperat de <https://www.elindependientedegranada.es/ciudadania/radio-pirenaica-voz-exilio-comunista>

González, M. (2025, 21 de juliol). *El Gobierno desclasifica por ley los secretos del franquismo y la transición*. El País. Recuperat de <https://elpais.com/espana/2025-07-21/el-gobierno-desclasifica-por-ley-los-secretos-del-franquismo-y-la-transicion.html>

Gutiérrez Jurado, A. (2024). *Mi odisea. Memorias de una familia de la Desbandá*. Diputació de València, Delegació de Memòria Democràtica.

Soler, A., & Jordà, R. (2018). *Palmera, geografía, historia i patrimoni*. Ajuntament de Palmera.

Mir García, J. (2019). Pedagogía de la memoria: una propuesta para educar en la justicia social. *Revista Temps d'Educació*, 56, 51–66.

Morant, I. (2001). *Discursos de gènere i poder*. Publicacions Universitat de València.

Morant, I. (2006). *Historia de las mujeres en España y América Latina*. Cátedra.

Morcillo, A. (2000). *True Catholic Womanhood: Gender Ideology in Franco's Spain*. Northern Illinois University Press.

Ortega López, M. (2015). *La memoria de ellas. Mujeres, franquismo y democracia*. Cátedra.

Pitarch, J. L. (2005). *Temps de silenci i lluita: memòria, franquisme i transició al País Valencià*. Edicions del Bullent.

RTVE. (2025). *Rebaixar l'edat de vot als 16 anys a Espanya: l'opinió dels experts* [Àudio]. Servei Informatiu de Ràdio 4. Recuperat de <https://www.rtve.es/play/audios/serveis-informatius-radio-4/rebaixar-edat-vot-als-16-anys-espanya-lopinio-dels-experts/16668631/>

Ricoeur, P. (2004). *La memoria, la historia, el olvido*. Trotta.

Serrano, A., & García, G. (2021, 23 de febrer). *15 imágenes para entender el 23-F. El País*. Recuperat de https://elpais.com/elpais/2021/02/18/album/1613663289_647275.html